

OSMANLI SARAYLARINDA UYGULANAN MÜZİK EĞİTİMİ VE MÜZİK KURUMLARI*

Prof. Dr. Pınar Somakcı*

Özet

Eğitim insanları ve toplumları yetiştiren, geliştiren hayatın ayrılmaz bir parçasıdır. Eğitimsiz bir hayat düşünülemez. Tarihimize bakıldığında, eğitime uzun yıllardan beri önem verildiği, açılan çeşitli kurumlarla eğitimin desteklendiği görülmektedir.

Kültür ve eğitim alanlarından biri olan “müzik”, Türkler için çok eski yıllardan beri önemli olmuş, dini ayin, savaş, barış, cenaze, düğün gibi çeşitli etkinlik ve kutlamalarda müzik her zaman kullanılmıştır. Tarih boyunca başa geçen hükümdarlar tarafından, sanatçı ve müzisyenler, teşvik ve himaye edilerek desteklemiş, müzik eğitimine önem verilmiştir.

Osmanlı devletinde müzik eğitimi ülke çapına yayılmış çeşitli kurumlar tarafından verilmiştir. Bunlar içinde “Enderun-i Hümayun”, “Mehterhane-i Hümayun”, ve “Musika-i Hümayun”, saray içinde olan başlıca müzik eğitim kurumlarıdır. Bunların dışında “Mevlevihaneler”, “Özel meşkhaneler”, Sivil yapılanmalar (esnaf loncaları, cemiyet ve dernekler), “Tanzimat sonrası açılan müzik okulları” ise, saray dışında yürütülen başlıca müzik eğitim kurumları arasındadır.

Osmanlı Döneminde müzik eğitimi “meşk” usulü denilen “usta-çırak” ilişkisiyle yürütülmekteydi. Yani meşk usulü, müziğimizi oluşturan makam, usul, repertuvar vb. bilgileri ve inceliklerini üstadın dinleyerek öğrenme, tekrarlama, ezberleme esasına dayanan, böylelikle söz ve saz eserlerinin yüzyıllar boyu nesilden nesile intikalini sağlayan bir yöntem olarak, 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürdürülmüştür. Daha sonra Batı etkisiyle kurulan konservatuvarlarda da kısmen de olsa bu yöntem uygulanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, uzun bir süre tarihimizde hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti saraylarında uygulanan müzik eğitimi ve başlıca kurumlarını incelemek, saray dışında açılmış olan kurumların da sarayla olan bağlantısını ortaya koymaktır. Ayrıca bu kurumlardaki ders işleyişleri incelenerek müziğe verilen önemin derecesini ortaya koymaktır.

Sonuç olarak, Osmanlı saraylarındaki müzik eğitim kurumlarının yapısal özellikleri ve önemi hakkında edinilen bilgilerle, eğitim kurumlarının işleyişi, düzeni ve kullandıkları öğretim metotları açısından genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Müzik Eğitimi, Müzik Eğitim Kurumları, Meşk

* Bu çalışma, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumunda sunulmuştur.
pinar.somakci@istanbul.edu.tr

MUSIC EDUCATION AND MUSIC INSTITUTIONS IN OTTOMAN PALACES

Abstract

Education is an indivisible part of life which develops people and societies. Without the education, life can not be thinking. When one examines our history, it can be seen that Education have been supported by the foundations that were open by Ottoman and Turkish rulers.

Music had been always used as one of the department of the education system in some ceremonies like weddings, funerals, and religious rituals by Turkish tribes and states. Turkish rulers had supported musicians and patronized them.

Music education was carried on by some foundations in Ottoman Empire. The most important of them were Enderun-i Hümâyûn, Mehterhâne-i Hümâyûn and, Musika-i Hümâyûn. Apart from these governmental foundations some non- governmental foundations had provided music education for people of the Ottoman state. These were Meskhane (private music education centers), and private music schools.

The main musical education system was “meskh” education system in Ottoman empire. This system was based on the musical relationship between pupils and tutors. Basically, this system based on principal of “the pupil imitates tutor”. The pupils memorize every rhythmic and melodic aspect of musical pieces and imitate the way of his or her tutors do. This system that made possible to transfer of the instrumental and vocal pieces along the generations, had been used by the first quarter of XIXth century.

The aim of this study is examining to Ottoman musical education systems that were carried on in palaces and the other foundations that were placed out of palaces, like the public schools and music societies. Ottoman Empire has a special education that was based on life-long education principle.

Additionally, we carried out evaluation about fundamental aspects of these foundations and their importance for Ottoman music history in conclusion chapter of this work.

Keywords: Ottoman Empire, Music Education, Music Institutions, Meskh

Giriş

Eğitim yaşamımızın ayrılmaz bir parçasıdır. Türkler tarih boyunca da eğitime oldukça önem verilmişlerdir. Osmanlı Devleti’nde eğitim, sibyan mekteplerinden medreselere ve oradan da tekkeler ve meclisler gibi yaygın eğitim kurumlarına kadar geniş bir yelpazeye yayılmıştır (Ekmeleddin, 1999, s.251).

Yaklaşık altıyüz yılı kapsayan Osmanlı döneminin uzun süre tarih sahnesinde kalmasının en önemli nedenlerinden biri, kurmuş olduğu kendine özgü eğitim sistemidir. *Hayat boyu eğitim prensibine dayanan bu sistemin yine önemli unsurlarından biri de müzik eğitimidir.* (Toker ve Özden, 2013, s.107) Saraylarda müzik teşkilatlarına yer verilmiş, musikişinaslar genellikle hükümdarlarca desteklenmiştir.

Osmanlı döneminde müzik öğretimi, “meşk” adı verilen bir yöntemle sağlanmaktaydı. Bu konuda Cinuçen Tanrıkorur bir kitabında şöyle söylemektedir; “*Meşk, Hattan sonra musiki eğitiminde de kullanılan ustadan-çırağa bir öğretim. Amaçlı olarak kesinlikle notasız (çünkü nota hafızayı körelttiği gibi üslûbu da yok eder) ama mutlaka güfte ezberletilip usûl vurularak uygulanan bu metot, Türk Müziğinin nesilden nesile aktarılmasında yegâne âmil olmuştur. Aşık Paşa da (ö:1333) ünlü Garipnâme’sinde “okumakla yazmakla olmaz, tâ üstaddan görmeyince” diyor*” (Tanrıkorur, 2005, s.208).

Yine meşk konusunda Cem Behar ise şöyle diyor; “*Bundan 80-90 yıl öncesine kadar Geleneksel Osmanlı / Türk Musikisinin öğretimi ve aktarımında “meşk” adı verilen yöntem kullanılırdı. Hem ses-saz icracılığı öğretimi hem öğrencilerin bir repertuvar edinmeleri, meşk yoluyla gerçekleşirdi. Meşkin en önemli özelliklerinde biri de eserlerin usul vurularak öğretilmesiydi. Böylece eserin talebenin hafızasına nakşedilmesi sağlanırdı*” (Behar, 2006, s.10-16).

Buradan anlaşılacağı üzere Osmanlı, müzik öğretimde etkili ve kalıcı bir yöntem olan “meşk” öğretim yöntemini, uzun süre tercih etmiş ve kullanmıştır. Meşkte amaç, müzik dağarcığını ve inceliklerini olduğu gibi öğretmek, gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Yapılan araştırmalarda yaklaşık dört yüzyıl Türk Müziğinde eğitim-öğretiminde yer bulan meşk sistemi 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiş, daha sonra Batı etkisiyle kurulan konservaturlarda kısmen de olsa bu yöntem uygulanmıştır.

Osmanlı saraylarında dönem dönem ağırlıklı; Askeri, Dini, Klasik Türk Müziği, Halk Müziği ve Batı Müziği olmak üzere hemen hemen tüm müzik türlerinden oluşan disiplinlerarası icralar yapılmıştır (Toker, 2016, s.181).

Osmanlıda müzik eğitimi ülke çapına yayılmış çeşitli kurumlar tarafından verilmiştir. Bunlar, saray içinde ve saray dışında olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.

Saray içinde olan başlıca müzik eğitim kurumları şunlardır:

- Enderûn-i Hümayûn
- Mehterhâne-i Hümayûn,
- Mûsika-i Hümayûn

Saray dışında olan başlıca müzik eğitim kurumları ise şunlardır:

- Mevlevîhaneler
- Özel Meşkhâneler, Cemiyetler, Dernekler
- Loncalar
- Tanzimat sonrası açılan müzik okulları sayılabilir.

Bu çalışmada bu kurumlardan daha çok saraylarda olanlarına ayrıntılı olarak yer verilmiş ve incelenmiş, diğerleri ise, sarayla olan bağlantıları açısından incelenmiştir.

Saraylardaki Müzik Eğitim Kurumları

1) Enderûn-i Hümâyûn

Doğrudan doğruya padişahın şahsına bağlı olan Enderun Mektebi, I. Murad tarafından kurulmuş (1362-1389), II. Murad (1421-1451), Fâtih Sultan Mehmed (1451-1481) ve II. Bayezid (1481-1512) döneminde gelişmiştir.

Enderûn Mektebi Osmanlı Devleti'nin kudretini muhâfaza etmek için nitelikli insan yetiştirmek amacıyla kurulmuş bir eğitim müessesesidir (Demirgen ve Sazak, 2014, s.29).

Her öğrencinin yeteneğine göre Enderûnda iki tür eğitim verilmiştir. Bir yandan ilim adamları ve sanat ustaları tarafından günlük eğitim yapılırken bir yandan da Enderûnlu subayların idaresinde askeri eğitim verilmiştir. Enderûn'da musîki öğrenimi titizlikle yapılmış, müziğe yatkın gençler belirlendikten sonra saz ve ses sanatkarı olmak üzere meşkhâneye gönderilmişlerdir (Öztürk, 2005, s.7).

Meşkhâne, meşk yapılan yer anlamına gelmektedir. Meşkhânedeki yapılan eğitimin bir ders saati yoktur. Meşkhâne sabahtan akşama kadar açık olup ve burada sürekli müzik yapılmıştır. Meşkhâne bir talim odası niteliğinde olup, akşama kadar açık olan bu odada mehter müziği de olmak üzere üstatlar tarafından meşk yolu ile müzik öğretilmiştir. Meşkhânedeki en az on dört yıllık eğitimi aldıktan sonra üstatlar gelip meşkhânedeki oturmuş, buradaki öğrencilerde gelip üstatların karşısında oturmuşlardır. Eller dizlere vurularak saz eşliğinde veya sazsız müzik eserleri öğretilmiştir. Çok sayıda ses ve saz sanatçısından oluşan bu odayı "sazendebeşi" denilen şef yönetmiştir (Öztürk, 2005, s. 7)

Sarayın en önemli teşkilatlarından biri olan Enderun mektebinde müzik derslerinin yanı sıra matematik, geometri, hukuk, tarih, mimari, Türkçe, Arapça, Farsça, İslami bilimler gibi pek çok alanda eğitim verilmiştir (Baykal, 1953, s.5).

İ.Hakkı Uzunçarşılı saraydaki müzik ve çalgı derslerinin Sultan II. Murat Han (1421-1451) zamanında başladığını belirtmektedir. Bu dönemde aynı zamanda Bursa ve Edirne saraylarında önemli müzisyenlerin olduğu ve talebe yetiştirdikleri ifade edilmektedir (Uzunçarşılı, 1977, s.79, 161).

İstanbul'un fethinden sonra yönetim merkezi Topkapı Sarayı olmuş ve müzik çalışmaları burada devam etmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde Enderun mektebi ilim ve sanat açısından en parlak dönemini yaşamıştır. Enderun'a bir müzik okulu fonksiyonu kazandırılarak müzik eğitiminin kurumlaşması yine Fâtih döneminde gerçekleşmiştir. Dönemin usta bestekar ve icracıları saraya davet edilmişler, bunlardan biraz daha güven kazanmış olanları Enderun'da hocalık yapmıştır. Örneğin; Dede Efendi, Şakir Ağa, Tanburi Zeki Ağa, Kemani Ali Ağa verilebilir (Özden, 2015, s.40).

Mekan olarak, saraya alınan çocukların müzik eğitimi için çoğunlukla 17. yüzyıla kadar Topkapı Sarayı'nda Enderun'daki Büyük ve Küçük Odalar tahsis edilmiş, IV. Murad döneminde bu faaliyet Seferli Koşu'na nakledilmiştir. Burada yetenekli olanlar meşkhâneye kaydedilip bir ustanın yanına çırak olarak verilmiştir. Lalaları mûsikişinas olanlar ilk derslerini onlardan aldıktan sonra derslere devam ederek ustalaşmış ve saraydaki fasl-ı hümâyuna katılmışlardır. Osmanlı döneminde pek çok ünlü mûsikişinasın Enderun Mektebi'nden yetiştiği bilinmektedir (Özcan, 2007, s.580).

“Dersler hazine ve has odalı mûsikîşinas Enderûnlular tarafından verildiği gibi, saray dışından tutulan maaşlı öğretmenler tarafından da verilmiştir. Bu hocalar İstanbul’daki en usta hânende ve sâzendeler arasından seçilmişlerdir. Derslere “meşkhâne” adı verilen odada haftanın belirli günlerinde saat dokuz civarında başlanmıştır. Öğlene kadar Türk Müziği (Sâzendegân-ı Hâssa) öğlenden akşam saatlerine kadar; rakkaslar ve mukallitler (dansçılar ve soytarılar), akşam vakitlerinde ise mehter takımı eğitim görmüştür” (Toker ve Özden, 2013, s.110).

Enderun’da tahsil edebilmek İslâm dünyasının dört bucağından gelen öğrenciler için, büyük bir şeref ve imtiyaz teşkil etmiştir. Bir nevi o dönemlerde üniversite eğitimi niteliği taşımaktaydı.

Yapılan araştırmalara göre, Osmanlı sarayında doğrudan Padişaha bağlı olarak açılmış Enderun Mektebindeki müzik eğitiminin ders saatlerine özen gösterilmesi açısından ne kadar düzenli, ciddi olduğu anlaşılmaktadır. Dersler askeri, sivil bürokrat başta olmak üzere herkese yönelik olarak verilmiş, alanında uzman hocalar tarafından verilmesi ise müzik eğitime verilen önemi kanıtlar nitelik taşımaktadır.

2) Mehterhâne-i Hümayun

Mehterhâne Osmanlı döneminde askerî müzik yapmaktan sorumlu kurumdur. İstanbul başta olmak üzere eyalet ve vilâyet merkezlerinde ve kalelerde mehter takımları mevcuttur. “Savaşa ve barışta çeşitli görevler üstlenen mehterhâneler mûsikîşinasların yetiştiği önemli birer merkez durumundaydı. Mûsikîşinasların bu kurum için bestelediği eserler dönemin müzik repertuarına büyük katkı sağlamıştır. II. Mahmud devrinde mehterhânenin kaldırılmasından sonra bu kurumun işlevini Muzika-i Hümayun olarak devam ettirmiştir” (Özcan, 2007, s.580).

Eskiden sadece davul ve kös’lerin kullanıldığı askeri müzik, Osmanlı zamanında kurumlaşmaya başlamıştır. Tarihi Orta Asya’daki Türk boylarına kadar uzanan mehter’in teşkilatlanma süreci Osman Gazi zamanına kadar dayanır. Savaş tekniği olarak kullanılan mehter müziğinin amacı, çok uzaklardan duyulan ve gitgide yaklaşan gök gürültüsüne benzer sesiyle düşmanın moralini bozarak, savaştan kaçarak uzaklaşmaktır, korkutarak teslim olmalarını sağlayarak insan kıyımını önlemektir.

Mehter’in ikamet ettiği binalara mehterhane denmektedir. Bunun içersinde meşkhane, koğuş, yemekhane gibi kışlalar (salonlar) bulunmaktaydı. Müzik eğitimi bu meşkhanelerde verilmekte idi. Mehter müziği icracıları, görevliler ve öğrenciler bu kışlalarda barınırlardı (Özden, 2015, s.45). Başbakanlık Osmanlı Arşivi 9623 nolu Topkapı Sarayı Müze Arşivi defterinde; Fatih Döneminde Tabl-ı alem mehterinin isim listesini veren bir belgede öğrenciler bölümü 52 kişi olarak verilmiştir (Toker ve Özden, 2013, s.110).

Mehterhanedeki öğrenciler genellikle devşirmelerden seçilerek, eğitimlerine usul ile başlanmıştır. Üngör’e göre; bu usullerin başlıcaları; “çenber, ceng-i harbi, semai, hafif, sakil, sofyan, devr-i hindi” vb usulleridir (Üngör, 1966, s.11). Sanal’a göre de Mehterde kullanılan başlıca müzik formları şunlardır; “peşrev, saz semaisi, türkü, murabba, raksîye, kalenderi” vb (Sanal, 1964, s.28). Öğrenciler usûl eğitimden sonra, yetenekleri doğrultusunda, diğer çalgı bölüklerine ayrılmışlardır. Özcan’a göre başlıca çalgı bölükleri şunlardır; “Zurna, boru, nakkare, zil, davul, kös bölüğü” (Özcan, 2003, s.545).

Mehterhane de müzik öğretiminin hiyerarşik yapıda olduğu yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır. Buna göre Mehterin müzik eğitiminden. “mehterbaşı” adlı kişi sorumlu olup, öğrencilerin yetişmesinden repertuar seçimine kadar birçok konuda karar veren kişidir. Günümüzde bir tür orkestra şefi görevine benzetilebilir. Ayrıca her bölümün eğitiminden de o bölümün başında bulunan nefes, mehterbaşına karşı sorumlu kişidir (Toker ve Özden, 2013, s.111).

Sanal, bir kaynağında mehterin eğitimi için dışardan bazı musikişinatlardan da ders vermiş olabileceğini şu sözleriyle belirtmektedir; “*Sultan IV. Mehmed döneminde nefir muallimi ve hanende Recep Çelebi'nin mehterhanede nefir(boru) dersi verdiğiyle ilgili belgeler vardır*” (Sanal, 1964, s.28).

Buraya kadar yapılan araştırmalardan anlaşılacağı üzere, Mehter müziği, askeri alanda çok eski yıllardan beri öncelikle savaşları kazanmada ve düşmanı korkutmada en etkili yöntem olmuştur. Yine önemli günlerde ve törenlerde görkemli yapısıyla Osmanlının gururu olmuştur. Bu nedenlerle, mehterin müzik eğitimine Osmanlıda önem verilmiş, özen gösterilmiş, gerektiğinde dışarıdan alanında uzman hocalar saraya getirtilmiştir. Yine kaynaklardan mehter müziğinin repertuarının, zaman içinde yapılan yeni bestelerle zenginleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

3) Mûsika-i Hümayûn

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıl, pek çok alanda köklü değişikliklerin yaşandığı bir dönem başlangıcı olmuştur. Müzik alanında önemli değişikliklerin başında II. Mahmut (1808-1839) döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından (1826) Mehterhanenin de kapatılmasıdır. Bunun yerine kurulan ordu için yeni bir askeri müzik bölüğüne ihtiyaç duyulmuş ve “Musikâ-i Hümayûn” adıyla bir bando bölüğü kurulmuştur.

Bu kurumda yeniden yapılanmaya gidilmiş ve bu çalışmalar, yalnızca askeri müzikle sınırlı kalmamıştır. Bandonun yanı sıra orkestranın da kurulmasıyla birlikte Batı müziğinin saray ve çevresince tanınması, sevilmesi, daha sonra da toplum tarafından dinlenip benimsenen bir müzik türü haline gelmesi amaçlanmıştır (Güdek ve Kılıç, 2016, s.91).

“*Bu kurumda müzisyen ihtiyacı, Enderun'daki yetenekli gençlerden karşılanmış, çalışmalara 1827 yılında başlanmıştır. Öncelikle Enderun'dan alınan müzisyen gençlere, bando çalgıları öğretilmiştir. Bu eğitim önce Türk hocalar tarafından verilmeye çalışılmış ancak müspet sonuçlar alınamaması üzerine bandonun eğitmenlik ve şeflik görevine Fransız Mösyö Manguel getirilmiştir. Bazı kaynaklarda belirtilenlere göre Manguel başarılı olamayınca yerine; 1828 yılında İtalyan Guiseppe Donizetti tayin edilmiştir*” (Özden, 2015, s.52).

Mûsika-i Hümayûn'da ilk ciddi eğitim, Donizetti'nin göreve gelmesiyle başlamıştır. Donizetti ilk olarak batı nota yazım sistemini bando üyelerine öğretmek için, öncelikle müzisyenlerin bildiği “Hamparsum” nota yazım sistemini öğrenmiş, bu sistemin batı müziğindeki karşılıklarını gösteren bir çizelge hazırlayarak, batı nota yazım sistemini öğretmiştir. Ardından enstrüman icrâsı ile ilgili problemleri çözmeye çalışmış, icrâyaya dayalı bir eğitim sistemi geliştirmiştir. (Gazimihal, 1955, s.56).

“*Zamanla öğretim kadrosuna yerli ve yabancı öğretmenler eklenerek Musika-i Hümayûn'daki eğitim faaliyetine devam edildi. Yurt dışından gelen mûsikî üstatları ve Musika'dan yetişen öğretmenler çalgı eğitimi vermeye devam etti. Eğitim faaliyeti ilk kurulduğu yıllarda şu anda İstanbul Teknik Üniversitesine ait olan “Taşkılla” binasında yapılmakta idi, ardından bu faaliyete “Çırağan Sarayı” müştemilatında bulunan Musika binasında devam edildi*” (Toker ve Özden, 2013, s.115).

Bandonun başına geçen Donizetti Paşa, Guatelli Paşa, Arenda Bey'in şeflik dönemlerinde kısmen meşk usulü uygulanmış, II. Meşrutiyet'in ardından Saffet (Atabinen), Zati (Arca) ve Zeki (Üngör) Bey'lerin şeflik dönemlerinde ise eğitim, daha kurallı ve sistemli bir hal almıştır. Saffet Bey'in şef olmasının ardından, eğitimde yeni ve daha ciddi bir dönem başlamıştır. Bu dönemde yayınlanan

nizamnâmelerle öğrenci alımı ve terfi gibi konular kurallara bağlı hale gelmiştir. Kendi sazları ile ilgili özenli ve disiplinli bir eğitim alan öğrencilere, ayrıca bona, müzik nazariyatı, piyano, keman, armoni, müzik imlası ve müzik tarihi dersleri verilmiştir (Aksoy,1985,s.1205).

“Mûsika-i Humâyûn, tarihte örneğine çok az rastlanabilecek geniş kadrosu ve teşkilatıyla bir çeşit merkezi sistemle yönetilen kurum hüviyeti taşımaktadır. Mûsika-i Humâyûn önceleri bando ve orkestra olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. Bando koro ve orkestraya doğu gelişme göstermiş, bando-orkestra işbirliği de Cumhuriyet’ten sonraki düzenlemelere kadar devam etmiştir. Sonradan kurulan Türk musikisi bölümü, fasıl heyeti ve müezzinan kısımlarından oluşmaktaydı. Müezzinler fasıl heyetinde de yer alabilecek şekilde yetiştirilmiş, usul ve makam bilen hanendeler olup asıl işleri beş vakit namazda, saraydaki dini törenlerde, özellikle cuma ve bayram selamlıklarında görev yapmaktı. Fasil heyeti; fasl-ı atik ve fasl-ı cedit olarak ikiye ayrılmıştı. Fasl-ı atik Türk müziği sazlarıyla Türk müziği örneklerini seslendiriyordu. Hamamizade İsmail Dede, Dellalzade İsmail Efendi, Sermüezzin Rifat Bey, Haşim Bey, Hacı Arif Bey, İsmail Hakkı Bey, Refik Fersan ve Münir Nurettin (Selçuk) gibi önemli musiki üstatları bu bölümde çalışmışlar veya yetişmişlerdir. Fasl-ı ceditin Batı müziğinin majör-minör dizilerine yakın makamlarda bestelenmiş, peşrev, saz semaisi, şarki, köçekçe ve oyun havalarının armonize edilmesiyle oluşan bir repertuarı vardı. Bu toplulukta icra, bagetli bir şef yönetiminde Türk ve Batı müziği sazlarının iştirakiyle yapılmaktaydı” (Özcan, 2006, s.422).

Buraya kadar yapılmış olan araştırmalardan anlaşılacağı üzere; Mûsika-i Humâyûn’da kuruluş tarihi 1827’den, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışına kadar birçok gelişme ve değişimler yaşamıştır. Bu gelişim ve değişimler başa geçen padişahların müzikle ya da Batı müziği ile olan ilgilerine göre değişiklik göstermiştir. Yine bu kurumda pek çok önemli müzisyen çalışmış veya yetişmiştir. Özellikle Türk gençlerinin Batı müziği ile tanışıp ilgilenmelerinde bu kurumun etkisi büyüktür.

Saray Dışındaki Diğer Müzik Eğitim Kurumları

Saray dışında açılmış olan kurumlar, daha çok Osmanlı sarayı ile olan bağlantısının derecesine göre yüzeysel ele alınmıştır. Bu kurumlardan saraya gelen hoca isimlerinden örnekler verilmiştir.

1) Mevlevihâne

Mevlevihaneler, Osmanlı saraylarında mevcut olan bir eğitim kurumu değildir ancak orada yetişen önemli müzisyenlerin saraya hoca olarak girmesi-çıkması bakımından kısaca bahsetmek gerekir.

Mevlevihaneler, ciddi müzik eğitimi veren dergâhlarıyla müziğin gelişmesinde önemli bir görev almış özellikle İstanbul başta olmak üzere ülke geneline yayılmış tekkeleriyle yine önemli müzisyenlerin yetişmesinde rol oynamıştır. Bunların bazıları hoca olarak saraya kabul edilmişlerdir. Bunlara örnek olarak; Neyzen Salih Dede, Sayit Dede, Yusuf Paşa, Salim Bey, Kanuni Ethem Efendi gibi isimleri verilebilir. Mevlevî dergâhlarında Mevlevî müziğinin yanında dinî ve din dışı müziğin her çeşidi öğretilmekteydi. Burada her türlü müzik icrası ve meşkinin yanında müzik konusunda sohbetler edilir, ayrıca semâ meşki de yapılarak semâzen yetiştirilirdi. Anadolu’nun en ücra ve küçük şehirlerinden başka imparatorluğun Balkan ve Ortadoğu eyaletlerinde de açılmış olan Mevlevihâneler Osmanlı müziğinin yayılmasında başlıca rolü oynadılar.

“Tanzimatın ilanından evvel ki süreçte Enderûn’dan sonra müzik eğitiminin sistematik olarak verildiği en önemli kurum Mevlevihâneler olmuştur. Bunda Hz. Mevlâna’nın mûsikî ve semaya

olan muhabbetinin büyük önemi vardır. Mevlâna Allah ve din düşüncesini müziğin etkileyici ifade biçimiyle güçlendirmiştir” (Düzgüner, 2007,s.203).

Bu kurumların dışında; Osmanlı saraylarının dışında özel meşkhaneler ve loncalarda da müzik eğitimi faaliyetleri sürmüştür.

2) Özel Meşkhaneler, Cemiyet ve Dernekler

Osmanlı Devleti’nde mûsiki hocalarının evde ders verme âdetinin saraydaki câriyelerin evlerine derse gönderilen hocalarla başladığı söylenebilir. 17. yüzyıldan sonra kız çocukları, saz öğrenimleri ve büyük formda sözlü eserlerin meşki için hocaların evlerine gönderilmeye başlanmıştır. Böylelikle bu sefer saraydan dışarıya müzik eğitimi için çıkışlar olmuştur.

Bu konuda Cinuçen Tanrıkorur bir kaynağında şunları söylemiştir: “*gerek erkek, gerek kız çocuklarının mûsikî eğitimi için Enderûn’da öbür konularda olduğu gibi, sadece saraydan değil, dışarıdan hocalar da görevlendirilirdi. 17. yüzyıldan sonra kız öğrenciler, öğrenimi zor ve uzun süre alacak sazlarla büyük formda sözlü eserlerin meşki için hocaların evlerine gönderilmeğe başlandı”* (Tanrıkorur, 2003, s.31).

II. Mahmud döneminde Enderun’un itibarını kaybetmesiyle zayıflayan Türk müziği-saray münasebetlerindeki bu olumsuzluk konaklara da yansımış, neticede saray ve konaklardaki müzik toplantıları yerini evlerdeki toplantılara ve son dönemlerde halkın kurduğu müzik cemiyetlerine bırakmıştır. Bu tür toplantıların düzenli ve uzun süreli olmasında ev sahibinin kişiliği önemli rol oynamıştır.

“Tanzimat’tan sonra İstanbul’da konaklarında mûsiki toplantıları tertip edenler arasında nota koleksiyoncusu Yesârîzâde Necib Ahmed Paşa, Edhem Paşa, Yanyalı Mustafa Paşa, Mahmud Celâleddin Paşa, Müşir Şâkir Paşa, Ahmed Midhat Efendi, Bakırcılar’daki konağında düzenlediği mûsiki toplantıları daha sonra oğlu İbnülemin Mahmud Kemal tarafından sürdürülen Mehmed Emin Paşa en meşhurlarıdır. Ayrıca Enderûnî Ali Bey, Bolâhenk Nûri Bey, Hacı Kirâmî Efendi, Musullu Hâfız Osman Dede Efendi, Leylâ Saz, Şeyh Müştakzâde Edhem Efendi evlerinde ve açtıkları meşkhânelerde verdikleri derslerle dönemin pek çok mûsikişinasının yetişmesine katkı sağlamıştır. Bu özel meşkhânelere 20. yüzyılın başlarından itibaren İstanbul’da hem eğitim hem konser amaçlı olarak kurulan bazı cemiyetler ilâve edilmelidir. Dârülmûsikî-i Osmânî, Dârüta’lîm-i Mûsikî, Dârülfeyz-i Mûsikî, Şark Mûsiki Cemiyeti, Gülşen-i Mûsikî, Terakkî-i Mûsikî Cemiyeti bunlardan birkaçıdır. Aynı dönemlerde Ankara, İzmir ve Eskişehir’de kurulan mûsiki cemiyetlerini sonraları İstanbul ve Anadolu’nun çeşitli merkezlerinde açılan dernekler takip etmiştir” (Özcan, 2007, s.580).

Saray dışında ülke çapına yayılan bu kurumlar, özellikle halk arasında Türk Müziğinin öğretilmesi sevilmesi ve geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır.

3) Loncalar

Lonca, aynı bölgede yaşayan esnaf ve zanâatkârların örgütlenerek kurduğu meslek organizasyonuna verilen isimdir.

Osmanlı Devletinde esnaf loncaları 13. yüzyılda ortaya çıkan ahilik teşkilatının bir devamı, ticarî

hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı. Esnafın özel işleri için toplandığı odaya “lonca” denilmiştir (Bayram, 2012, s.81).

Asıl meslekleri esnaflık olup, müziği ek iş olarak yürüten kişilerin saraya, camiye, tekkeye bağlı olmadan halka müzik dinletme maksadıyla kurdukları teşkilatlardır. Esnaf loncası modelinde de meşk usûlünde olduğu gibi üstattan çırağa öğretim yapılmıştır (Özcan, 2007, s.580). Bu müzisyenlerin bazıları yine saraya dışardan hoca olarak alınmıştır.

Padişah huzurunda yapılan fasıllara katılan icracılar arasında, Basmacızade Abdi Efendi, Kômürüzade Hafız Efendi gibi kişiler loncadan saraya icracı olarak alınan isimlere örnek olarak verilebilir (Behar, 2015, s.52).

Bu lonca teşkilatları da halk arasında yine müziğin gelişmesinde önemli roller üstlenmiştir.

4) Tanzimat Sonrası Açılan Müzik Okulları

Tanzimat sonrası açılan müzik eğitim kurumları, Osmanlı Devletinin son dönemlerinden kurulan Cumhuriyetle günümüze kadar gelmiş önemli resmi kuruluşlardır. Tanzimatın ilanından sonra pek çok kurum açılmıştır.

Özetle bahsetmek gerekirse; bu kurumların başında Osmanlı devletinin son dönemlerinde açılmış Türk mûsikîsinin ilk resmi müzik kurumu olarak Dârülelhan gösterilebilir. Mâarif-i Umûmiye Nezâreti tarafından 1 Ocak 1917 tarihinde açılan bu kurum müzik tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Dârülelhan’da Türk müziği ve Batı müziği eğitimi bir arada verilmiştir (Paçacı, 2010, s.247).

Bu kurumda çok değerli üstat hocalarla Türk Müziğinin gelişmesinde önemli rol oynayan müzik tarihinden, dinî müzik eğitimine, bestekârlık eğitiminden, nazari eğitime kadar geniş bir müfredatla eğitim verilmiştir. Burada çalışan hocalardan bazıları da ya sarayda hocalık yapmış, ya da hocaları saraydaki kurumlardan olmuştur. Örneğin, Darülelhanın ilk kuruluş yıllarında hocalık yapmış olan İsmail Hakkı Bey, Muzika-i Hümayuna talebe olarak alınmıştır. Önemli paşalardan dersler almış, “serhanende” olarak fasıl heyetinin başına geçmiştir. Yine Tanburi Cemil Bey, aristokratlarla çalışmış, II. Abdülhamit kendisini saraylara konaklara davet etmiş, konserler vermiştir.

Tanzimat’ın ilanından sonra Türkçe eğitim veren modern okullar kurulmaya başlandı. Bunlardan bazıları şunlardır: Dârümuallimin (1847), Ziraat Mektebi (1847), Baytar Mektebi (1859), Mekteb-i Mülkiye (1859), Orman Mektebi (1860), Mekteb-i Sultanî (1868), Dârümuallimat. Ayrıca kadınlara eğitim vermek amacı ile İnas Rüştiyeleri açıldı. Bu okulların bazılarında müzik eğitimi verilmeye başlandı. Örneğin Mektebi Sultânî Nizamnamesi’nde mûsikî dersi yer almaktadır (Ortaylı, 2009, s.218).

“1869 yılında yayınlanan Maarif Umum Nizamnamesi getirdiği yenilikler ve koyduğu kurallar ile Osmanlı’da eğitimin düzenlenmesine önemli katkılar sağladı. Bu nizamnâmede müzik dersi de bazı okulların eğitim programına devlet eliyle eklendi. Yirminci madde de kız rüştiyelerinde okutulan dersler bölümünde müzik “ mecburi değildir” ibaresi yer almaktadır. Yetmiş beşinci maddede Dârümuallimat’ın sıbyân şubesi dersleri içinde ve takip eden madde de rüştiye şubesi dersleri içinde müzik yer almaktadır. Nizamnâmenin yayınlanmasının ardından adı geçen okullarda müzik derslerine başlanmıştır. Henüz müzik öğretmeni yetiştirecek kurumların devlet bünyesinde bulunmamasından

dolayı bazı okullarda müziğe yeteneği olan mezun öğrenciler müzik öğretmeni olarak atanmış, bazılarında ise öğretmen bulunamadığından dersler yapılamamıştır” (Toker ve Özden, 2013, s.121).

II. Meşrûtiyet’in ardından müzik dersleri tüm okullarda müfredatın bir parçası olmuştur. Mekatib-i İbtidaiye kanunu ile İbtidâ-i-Mekteplere (ilkokullara) “gına” adı ile müzik dersi girmiş, bir öğretmen ve bir dersaneli mekteplerde Sabah ve Öğleden sonra sınıfa girer iken ve Perşembe akşamları; altı öğretmen ve altı dersaneli okullarda her sınıf için haftada bir saat olmak üzere müzik dersi yapılması karara bağlanmıştır” (Toker ve Özden, 2013, s.122).

Özetle buraya kadar yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı üzere, Tanzimattan sonra Osmanlının son dönemlerinden itibaren açılan okullarda artık müzik, ders olarak resmi anlamda okutulmaya başlanmıştır. Bu kurumlardan en önemlisi olan Darülelhandan saraya hoca ya da konser verme maksatlı pek çok üstadın girdiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Osmanlı saraylarında uygulanan müzik eğitimi ve başlıca müzik eğitim kurumları incelenmiş, müziğe verilen önem ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kurumlar saray içinde ve saray dışında olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Bu inceleme çalışma konusu itibariyle öncelikle saray içinde olanlar detaylandırılmış, saray dışında açılmış kurumlar ise kısaca ele alınmış, özellikle sarayla olan bağlantıları açısından bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Buraya kadar yapılan araştırmalardan elde edilen veriler ışığında yapılan değerlendirmeler şu şekilde özetlenebilir;

Osmanlı saraylarında müzik eğitimi, Padişah’a bağlı kurulmuş **Enderun-i Humâyun, Mehterhâne-i Hümâyun ve Musîka-i Humâyun** olmak üzere başlıca 3 ana kurum tarafından yürütülmüş olduğu görülmektedir. Belgelerden bu kurumlarda eğitimin üstad hocalar tarafından meşk usulüne bağlı, son derece düzenli, özenli ve çalışma saatlerine sadık, ciddi bir şekilde verildiği göze çarpmaktadır. Eğitim kadın-erkek, küçük-büyük ayırım yapılmaksızın farklı mekanlarda da olsa saraydaki herkese uygulanmaya çalışılmıştır. Genellikle Padişahlar tarafından diğer hocalar ve musikîşinaslar teşvik (ödül, nişan, unvan verilme vb) ve himaye edilerek desteklenmiştir. Bu da Osmanlı saraylarında eğitime ve sanata verilen önemi göstermektedir.

Osmanlı Saraylarında askeri alanda kurulmuş önemli müzik kurumlarından biri olan **Mehterhâneler**, Saray dışında da Anadolu şehirlerine ve İstanbul’un çeşitli semtlerine yayılmış, birçok mûsikîşinasın istihdam edilmesini sağlamış ve bu kurumlarda sürekli olarak müzik eğitimi verilmiş, besteler yapılmıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti yeni bir müzik kurumu ile tanışmıştır. Bu kurum kapatılan mehterhânenin yerine kurulan **Mûsikâ-i Hümâyûn’dur**. Özellikle Batı müziği alanında birçok önemli müzisyenin yetişmesine olanak sağlaması açısından son derece önemlidir.

Saray dışında kurulmuş olan diğer kurumlarda enderuna hoca olarak girmesi çıkması bakımından önem taşımaktadır. Bunlardan **Mevlevîhâneler** ülke geneline yayılmış olan tekkeleriyle mûsikîşinasların saray dışında Anadolu’da da yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Dini ve Klasik Türk Müziğinin ülkemizde tanınırlığını sağlamış, bu müzik türlerinin sevilmesinde ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Yine evlerde verilen **özel meşhaneler** önemli müzisyenlerin yetişmesine imkan sağlamıştır. Saraydaki bazı cariyeler müzik eğitimleri için bu evlere gönderilmiş ya da oralardaki üstadlar saraya hoca olarak maaşlı girebilmiştir. Bunlara örnek olarak Enderuni Ali Bey, Leyla Saz, Bolahenk Nuri Bey vb. verilebilir. Böylelikle üstatlarda saray içinde ve dışında faydalanılmıştır.

Osmanlı devletinin ortaya çıkan diğer bir müzik eğitim kurumları ise **mûsikî cemiyetleri, dernekler, loncalardır**. Bu dönemde çok sayıda cemiyetler, dernekler kurulmuştur. Bu kurumlarda verilen eğitimin en önemli özelliği halka Türk Müziğinin öğretilmesini sağlamaktır.

Osmanlı devletinin son dönemlerine adım attığı Tanzimattan sonra açılan okullarda artık müzik ders olarak resmi anlamda okutulmaya başlanmıştır. Türk Müziğinin formel olarak öğretildiği ilk kurum olarak **Dârülelhan** gösterilebilir. Bu kurumda Müzik tarihinden, dinî mûsikî eğitimine, bestekârlık eğitiminden, nazârî eğitime kadar çok geniş bir yelpazede gerçekleştirilen bir ders programı uygulanmıştır. Yine burada özellikle ilk yıllarda çalışan hocaların bazıları sarayda hocalık yapmış, eğitim almış ya da konserler vermiştir.

Kurumlarda öğretim metodu olarak 19.yüzyılın ilk çeyreğine ağırlıklı meşk (ustadan-çırağa) usûlü kullanılmış, 1826 yılından sonra yavaş yavaş Batı etkisiyle açılan konservatuvarlarla da notayla öğretime geçilmiştir. Kurumlarda kimi zaman bu iki yöntem bir arada kimi zaman da sadece biri tercih edilerek öğretime devam edilmiştir. İkisinin bir arada kullanıldığı yöntemin öğrencide daha kalıcı iz bıraktığı düşünülmektedir.

Kısaca, çoğunlukla Osmanlı Saraylarında ve dışında açılmış olan bu kuruluşlarda, müziğe ve eğitime önem verilmiş, müziğin gelişmesi için önemli adımlar atılmıştır.

Kaynakça

- Aksoy, B. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyete Mûsikî. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. 1205-1235.
- Baykal, İ. H. (1953). *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul: Fatih Derneği Neşriyatı.
- Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları, İstanbul: *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 21. 81-115.
- Behar, C. (2006). *Aşk Olmazsa Meşk Olmaz*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Behar, C.(2015). *Osmanlı/Türk Musikisinin Kısa Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demirgen, E. ve Sazak, N. (2013). III. Selim Dönemi'nde Enderun-i Hümayun Mekteplerinde Okutulan Müzik Risalesinin Meşk Yöntemi Açısından İncelenmesi. *İdil Dergisi*, 3(11). 27-46.
- Düzgüner, S. (2007). Mevlevî Ayin Mûsikî'si ve Mevlevî Sema Ayininin Psikolojik Etkileri. *Mevlâna Mevlevîlik Sempozyumu*. c. II. s. 203, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Ekmeleddin, İ. (1999). *Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri*, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, cilt 1, İstanbul: Zaman.
- Gazimihal, M. R. (1927). Dârü'l Eytamlar ve Mûsikî İstikbalimiz. *Millet Mecmuası*, c. IX (108). 1738-1740.
- Güdek, B. ve Kılıç, A. (2016). Muzika-i Hümayundan Günümüze Klasik Batı Müziğinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi, *International Journal of Social Science (Jasss)*, no:47. 89-102.
- Ortaylı, İ. (2009). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özcan, N. (2006). Muzika-i Hümayun, *İslam Ansiklopedisi cilt 31*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Yayımları. 422.

Özcan, N. (2007). Osmanlılar, *İslam Ansiklopedisi cilt 33*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 580.

Özcan, N. (2003). Mehter, *İslam Ansiklopedisi cilt 28*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 545.

Özden, E. (2015). *Osmanlı Maârifinde Musiki*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları sayı:5.

Öztürk, O. (2005). “*Geleneksel Müziklerin Westernizasyonu*”, Van: Genel Müzik Eğitiminde Geleneksel Müziklerimiz Sempozyumu, (Yayımlanmamış Bildiri).

Paçacı, G. (2010). *Osmanlı Müziğini Okumak*, İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bak. Yayınları.

Sanal, H. (1964). *Mehter Mûsikîsi (Bestekâr Mehterler- Mehter Havaları)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Tanrıkorur, C. (2003). *Türk Müzik Kimliği*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Tanrıkorur, C. (2005). *Osmanlı Dönemi Türk Musikisi*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Toker, H. (2016). *Elhân-ı Aziz; Sultan Abdilaziz Devrinde Sarayda Musiki*, İstanbul: TBMM Milli Saraylar Yayınevi.

Toker, H. ve Özden, E., (2013), Osmanlı Devletinde Müzik Eğitimi Veren Önemli Kurumlar, İstanbul: *Rast Uluslararası Elektronik Müzikoloji Dergisi*, www.rastmd.com.

Uzunçayırılı, İ. H. (1977). *Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Üngör, E. (1966). *Türk Marşları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.